

KARAMAN EYALETİNDE TIMARA ÇEVİRİLEN VAKIF VE MÜLKLER (1476-1483)

Doğan YÖRÜK

Özet

Osmanlı padişahları kuruluş döneminden itibaren büyük kumandanlara, aşiret reislerine, gazilere, ahi ve dervişlere geniş muafiyetlerle topraklar vermişler; eski beyliklerden devralınan topraklardaki mülk sahiplerinin haklarını aynen kabul etmişler; çeşitli kişi ve zümrelerce kurulan vakıfları onaylamışlar; ayrıca gelirlerinin de arttırılmasına izin vermişlerdir. Vakıf ve mülklerin mirî topraklar aleyhine hızla genişlemesiyle, önce Yıldırım Bayezid sonra da Fatih tarafından sıkı teftişe tabi tutulmuşlardır. Kuruluş belgelerinin aksine tasarruf edilen ve kimin üzerinde olduğu belli olmayan vakıf ve mülkler timara dönüştürülmüşlerdir. Biz bu makalede söz konusu teftişin Karaman eyaletinin vakıflar ve mülkleri üzerindeki uygulama boyutlarını incelemeye çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Karaman Eyaleti, vakıf, mülk, timar.

The Conversion of Foundations and Private Properties to Timar in Karaman Province (1476-1483)

Abstract

The Ottoman Emperors, from the time of establishment, gave large areas of lands to tribe chiefs, former soldiers, members of brotherhood and dervishes they accepted the possession rights of property owners on the lands that are taken over, they preserved the foundations established by various people or groups of people and allowed their incomes to be increased. As a result of the expansion of foundations and private properties against the state property, at first, Yıldırım Bayezid, and then Fatih inspected the properties strictly. The foundations and properties that are used contrary to establishment documents, others whose owners could not be determined converted to timar. In this article, we are going to look into the inspection application process of foundations and properties in Karaman province.

Key words: Karaman province, foundations, private properties, timar

Giriş

13. yüzyılın sonlarında ve 14. yüzyılın başlarında Söğüt ve Domaniç (Bitinya) bölgesinde bir uç beyliği şeklinde ortaya çıkan Osmanlılar, asrın sonlarında Anadolu'daki siyasi bölünmüşlüğe son vererek merkezî bir devlet kurmuşlardı. Tavâif-i mülûktan Osmanlılaşmaya geçiş süreci (Emecen 2001a: 17-23) olarak da adlandırılabilir olan bu dönem, I. Murad ve I. Bayezid dönemlerinde hızlı bir gelişme göstermiştir. I. Murad'ın Anadolu Türkmen beyliklerini vassalı hâline getirerek Anadolu'da siyasi birliği sağlama yolundaki çalışmaları, 1389'da Kosova Savaşında şehit edilmesiyle beklenen sonuca ulaşamamıştır (Emecen 2001b: 34). Yerine geçen I. Bayezid, babasının konfederasyon tipi devlet yapısı anlayışını terk ederek yerel hanedanlara karşı sert ve katı bir siyaset izlemiş, yönetim kadrolarına kendi sarayından yetiştirme kulları atamış, böylece 1399'larda sınırları Tuna'dan Fırat'a uzanan merkezî bir imparatorluk kurmuştu (İnalcık 2003: 21-22). Ancak 1402 Ankara Savaşı yenilgisiyle, eski beylere toprakları Timur tarafından iade edildiğinden (Uzunçarşılı 1988: 347) Bayezid'in merkeziyetçi imparatorluk girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır (İnalcık 2003: 22). Fatih'in başa geçmesiyle, Osmanlı merkezî idare uygulamaları nihai durumunu kazanabilmiş (Taş - Bedük 2002: 256) ve sistem genel hatlarıyla XVII. yüzyılın başlarına kadar varlığını sürdürebilmiştir (Yücel 1974: 657).

Bilindiği gibi Osmanlı devlet düzeni tımar ve kul sistemi üzerine bina edilmiştir. II. Mehmed tahta geçtiğinde, İstanbul'u fethetmiş bir padişah olarak Yıldırım'ın yarım bıraktığı Osmanlı merkezileşmesini gerçekleştirmek üzere harekete geçmiş, ilk iş olarak da devletin kuruluşundan beri mühim vazifeler icra eden Çandarlı ailesinden veziriazam Halil Paşa'yı idam ederek yerine kul kökenli vezirler atamıştır. Merkeziyetçiliğin bir diğer ayağını ise miri topraklar aleyhine genişleyen mülk ve vakıf araziler üzerinde tatbik etmiştir. Kuruluş döneminden itibaren gazilere ve aşiret reislerine topraklar temlik edilmiş, eski beyliklerden devralınan topraklardaki mülk sahiplerinin iyelik hakları aynen kabul edilmiş, çeşitli kişi ve zümrelere kurulan vakıflar onaylanmış, ayrıca gelirlerinin de arttırılmasına izin verilmiştir. Bu durum mirî arazinin devletin kontrolünden çıkıp emekli ulema, dervişler ya da başka yerde ikâmet eden toprak sahipleri gibi bazı faal olmayan kesimlerin kişisel çıkarlarına hizmet eder hâle gelmesine neden olmuştur (İnalcık 2000: 170). Devlet bir yandan bu tip zümrelere muafiyetler bahşederken diğer yandan da toprak asaletine dayanan sınıfların nüfuzunu kırmak için sinsi fakat devamlı bir mücadelenin içine girmiş (Barkan 1943: 1003), fırsat buldukça da topraklarından bir kısmını veya tamamını devlete ait topraklara ilhak etmiştir.

Fatih, Osmanlı Devletini imparatorluk hâline getirme yolundaki geniş siyasal emellerini gerçekleştirebilmek için öncelikle kendisine gerekli olan mali kaynakları ve asker sayısını arttırmayı hedeflemiştir (Barkan 1997: 298; İnalçık 1997: 533). Bu amaçla gümrük vergilerinin yanı sıra köylünün ödediği bazı vergileri arttırmış, akçenin gümüş oranını düşürmüştür, binlerce vakıf ve mülk sahiplerinin ayrıcalıklarına son vermiş, onların gelir kaynaklarına el koymuş ve kendilerine de askerî ödevler yüklemiştir (Barkan 1943: 1006; Arıkan 1988: 879; İnalçık 2003: 35). Bu işlem 1476'da başlamış (Arıkan 1988: 880), 1478'de ise II. Mehmed'in bütün mülk ve vakıf arazilerinin kuruluş belgelerinin gözden geçirilerek yeniden tasdik için gerekli koşullara sahip olmayanların nesh veya iptal edilip tekrar devlet mülkiyetine alınması emri ile genişlemiştir (İnalçık 2000: 170). Fermana göre, sahih vakıflar (bağ, bahçe, değirmen, dükkân, kervansaray vs.) ve sahipleri üzerinde mukarrer olanlar olduğu gibi korunmakta, ancak kimin üzerinde olduğu belli olmayan ve irsadi vakıf olan köy ve mezra vakıflarının iptali istenilmektedir (İnalçık 1947: 695-703; Akgündüz 1988: 441). Tursun Bey, bu dönemde, önceden vakıf ve mülk olarak tasarruf edilen 20.000 köy ve mezranın tımara çevrildiğini belirtmektedir (Tursun Bey 1977: 22)¹. Bütün bu tedbirler aynı zamanda vakıf ve mülk arazilerinden nemalananlar ile Fatih'in merkezîyetçi politikalarından memnun olmayan geniş bir muhalif zümrenin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Fatih'in ölümünden sonra (1481) İstanbul'da çıkan ayaklanmada onun mali politikalarından sorumlu tutulan veziriazam Nişancı Karamânî Mehmed Paşa öldürülmüştür (Âşıkpaşazâde 1332: 192), tahta geçen II. Bayezid babasının ilga ettiği bütün vakıf ve mülkleri tekrar ihya etmiştir. Fatih'in bütün Osmanlı ülkesinde uygulamaya koyduğu vakıf ve mülklerin teftişi ve bu teftişin sonuçlarını ihtiva eden kayıtlar, ilgili bölgelerin tapu defterlerinden peyderpey takip edilebilmektedir. Nitekim Edirne (Gökbilgin 1952: 189, 195, 189), Hüdavendigâr (Barkan – Meriçli (1988: 17, 20, 48, 58, 65), Denizli (Gökçe 2000: 397-399), Manisa (Emecen 1989: 272-273), Hamit gibi sancak ve kazalarda açıkça görüleceği üzere vakıf ve mülklerin tımara dönüştürülmesi işlemi hem Anadolu hem de Rumeli'de birlikte yürütülmüştür (Arıkan 1988: 880). Aynı şekilde Karaman eyaleti sancak ve kazalarında da bu işlemin yapıldığı, eyalete ait 881/1476 tarihli vakıf defterindeki kayıtlardan sarîh bir şekilde anlaşılmaktadır. Söz konusu defter, Karaman eyaletinin en eski vakıf (aynı zamanda mülk) defteri olup Kubbe Altından Müdevver Atik Konya Vakfı ismiyle Tapu Kadastro'nun Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde TK 564 numarada saklıdır. Kadı Muslihiddin eminliğinde, Kasım kâtipliğinde Ramazan 881/ Aralık 1476 tarihinde hazırlanmıştır (Uzluk 1958). Defterde birçok vakıf ve mülk kayıtlarının üzerine, yanına veya sonuna der kenar şeklinde farklı yazı ve mürekkeple “*mukarrer*” (TK 564: 3b,

¹ Tursun Bey (1977: 197), bu rakamı “1000'den fazla” şeklinde vermektedir.

6b, 7a, 8b), “mensuh” (TK 564: 18a, 19b, 33a, 33b vd), “vakf-ı kadim” (TK 564: 13b, 15a, 17a), “meremmete muhtaç” (TK 564: 50a, 74a, 76a), “rakabeye muhtaç” (TK 564: .32a), “harâb” (TK 564: 32a, 32b, 33a), “vakfiye zâyi” (TK 564: s.28b, 74a), “vakfiyesi yok” (TK 564: 32a, 32b), “temessük yok” (TK 564: 46a, 71b, 74a, 74b), “vakfiyesi görüldü” (TK 564: 41a, 62a, 71a) “eşkincülü” (TK 564: .80b, 81a, 83b, 84a, vd), “hissesinde eşkincü harcı vire” (TK 564: 81b, 82b, 84a, 85b, vd), “tımara emr olundu” (TK 564: 81b, 83a, 84a, 91a) gibi notların düşülmüş olması, vakıf ve mülklerle ilgili teftişin, defterin hazırlanması aşamasından (1476) ziyade defter temize çekildikten bir süre sonra yapıldığı izlenimini vermektedir. Bu defterde nesh edilerek tımara çevrilen vakıfların ve yarı tımara dönüştürülen mülklerin takibi bir sonraki 1483 tarihli Karaman eyaleti vakıf ve tımar defterlerinden yapılabilmektedir. Hamza Bey oğlu Murad Çelebi eminliğinde ve Mehmed’in kâtipliğinde hazırlanan defter serisinden vakıflarla ilgili olanı İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kütüphanesi Muallim Cevdet yazmaları içinde MC. 0.116/1 numarada kayıtlı (Coşkun 1996; Erdoğan 2003-2004) iken tımarlarla ilgili olanı ise Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver defter katalogları içinde MAD 567 numarada saklıdır.

1.Vakıfların Tımara Dönüştürülmesi

Bilindiği gibi Osmanlı hukukunda vakıflar, sahih ve gayri sahih olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bağ, bahçe, değirmen, dükkân, kervansaray vs. sahih vakıflar içine girerken, köy ve mezraa vakıfları gayr-i sahih (irsadî) olarak değerlendirilmektedir. Fatih’in tımara çevirmek istediği vakıfların çok büyük bir kısmını da bu irsadî vakıflar oluşturmaktadır. Fermanda bağ, bahçe, değirmen, dükkân, kervansaray vs. ile sahipleri üzerinde mukarrer olanların olduğu gibi korunması, ancak kimin üzerinde olduğu belli olmayan ve irsadî vakıf olan köy ve mezraaların iptali istenilmektedir (İnalçık 1947: 695-703; Akgündüz 1988: 441). Bu emir doğrultusunda Karaman eyaletindeki vakıfların ne şekilde tımara dönüştürüldüğünü incelemeye çalışacağız.

Öncelikle vakıfların tımara dönüştürülmesi işleminin iki şekilde gerçekleştirilmiş olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bazı vakıflar tamamen ilga edilirken bazıları da gelir kalemlerinden bir kısmını yitirmişlerdir. Bu dönemde Konya, Kayseri, Lârende, Seydişehir, Bozkır, Beyşehir, Akşehir, Ilgın, Niğde, Şücaeddin, Anduğu, Develi, Karahisar, Ürgüp, Ereğli, Aksaray ve Koçhisar Karaman eyaleti kaza ve nahiyelerini oluşturmaktadır. Bu 17 kaza ve nahiyeden sadece Kayseri, Ilgın, Karahisar ve Koçhisar vakıflarına dokunulmamış, diğerlerinin vakıflarından bir kısmı ya tamamen ya da gelirlerinden birazı tımara aktarılmıştır. Ilgın, Karahisar ve Koçhisar’ın aksine Kayseri’deki vakıf ve mülklerin teftişe tabi tutulmadığı, 1483 tarihli Kayseri

mufassal defterindeki “*Vilâyeti mezbûre kadîmü'l-eyyâmdan iki baş tasarruf olunub bir baş dîvânî deyü tımara bir başı mâlikâneye zabt olunurmuş mâlikâne hissesinin ba'zı vakf ve ba'zı mülk olub memleket feth olaldan evkâfa ve emlâkine nesh târî olmayub vakfiyet ve mülkiyet tarikiyle tasarruf olunurmuş pâdişâh-ı 'âlem-penâh 'ızze nasrahu dahi ber karâr-ı sâbık mukarrer emr eyledi*” ifadelerinden anlaşılmaktadır (TD 38: 131). Kayseri gibi diğer Karaman eyaleti kaza ve nahiyeleri de eskiden beri malikâne - divani şeklinde iki baştan tasarruf edilmesine rağmen (Bkz. TT 40; TT 63; TT 399; TT 455; TT 415; TK 104) bunlar teftişin dışında bırakılmamışlardır. Genel teftişten altı yıl sonra, 1482'de Karaman beylerbeyliği yapan Hadım Atik Ali Paşa (İpşirli 1991: 64-65; Okiç 1968: 501-515), Efkere köyünün malikâne hissesinin vakfedildiği Sivas'taki dârüşşifanın harap olması üzerine ulema ve suleha tasarrufuna geçtiğinden tımara çevirmiş, 1483 tarihli deftere de bu şekilde kaydedilmiştir².

Eyalet genelindeki toplam 460 adet vakfın 22'sinin gelirlerinden bir kısmı, 37'sinin de tamamı tımara nakledilmiştir. Bu 37 vakfın diğerlerinden farklı olarak ne tür özellikleri bulunduğu hususunda meseleye baktığımızda, aslında çok da bariz bir şekilde ortaya çıkan bir ayrıcalık göze çarpmamaktadır. Şöyle ki; “*buk'ası harâb olduğu eçlden*” (TK 564: 23b), “*asil dârülhuffâz münhedim olub*” (TK 564: 14b), “*harâb olduğu sebebeden*” (TK 564: .23b), “*vakfiye yok*” (TK 564: 32a), “*vakfiye var temessük yok*” (TK 564: .46a), “*mukarrernâme ve temessük-i şer'iyeye yok*” (TK 564: 71b), “*vakfiye ve İbrahim Beg mektubu var vâkıfın cihet-i temellük malûm değil*” (TK 564: 18a) gibi nedenler yalnız 7 vakfın neshedilmesine gerekçe gösterilebilirken, diğer 30 vakfın hangi sebeplerden dolayı tımara dönüştürüldüğü hakkında bir açıklama yapılmamıştır. Buna karşılık, tımara çevrilmeyen vakıfların bazılarının binaları “*harâb*” (TK 564: 15a; 25b, 26a, 28b, 32a, 32b, 33a, 33b, 54a, 61b, 62b, 63a, 63b, 71b, 77a), “*mu'attal*” (TK 564: 75a) ve “*meremmete muhtaç*” (TK 564: 50a, 74a, 74b, 76a); vakıf belgelerinden de “*temessüğü yok*” (TK 564: 28a, 32b, 74a, 74b, 76a), “*temessüğü zâyî*” (TK 564: 54b, 55a), “*vakfiyesi zâyî*” (TK 564: 28b, 74a), olduğu zikredilmesine rağmen neshedilmemiştir. Yukarıda vakıf defterindeki vakıflarla ilgili verilen bilgileri dikkate aldığımızda; harap, tamire muhtaç, kapalı, vakfiyesi yok, temessüğü yok vs. durumda olan vakıfların neshedilenlerden çok daha fazla (40 adet) olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bunların yanında, hiçbir şekilde

² “Mâlikâne karye-i Efkere kadîmü'l-eyyâmdan Sivas'da olan dârüşşifâya vakf imiş dârüşşifâ harâb olduktan sonra 'ulemâya ve sulehâya sadaka olunub merhûm ve magfûrleh Sultan Mehmed tâbe serâhu vefâtına değin vakfiyet tarikiyle tasarruf olunurmuş sonra Karaman beglerbegisi Ali Beg buk'a-i vakf münhedim olmuştur deyü tımara virmiş köhne defterde dahi vakf yazılmışdır elan tımar”. TD 38, s.77, 122.

bilgi verilmeden mukarrer tutulan vakıfların sayısının da kabarık olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Tablo I- Tamamen Neshedilen Vakıflar (1476)

Vakıf Çeşidi	Konya	Seydişehir	Beyşehir	Akşehir	Ereğli	Toplam
Zaviye	4	2	13	1	1	21
Medrese	3	-	-	1	-	4
Darülhadis	1	-	-	-	-	1
Darülhuffaz	1	-	-	-	-	1
Darüşşifa	1	-	-	-	-	1
Hankah	2	-	-	-	-	2
Sofuhane	-	-	1	-	-	1
Aile vakfi	3	-	-	1	-	4
Mescid	1	-	-	-	-	1
Manastır	1	-	-	-	-	1
Toplam	17	2	14	3	1	37

Yukarıdaki tabloya bakıldığında en fazla Konya ve Beyşehir vakıflarının tımara dönüştürüldüğü, bunlardan da zaviyelerin 21 adetle ilk sırayı aldığı görülecektir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren derviş zaviyelerine “*âyende ve revendeye hizmet*” mukabilinde, iskân ve kolonizasyon maksadıyla önemli muafiyetler sağlanarak toprak temlik edildiği bilinmektedir (Barkan 1942: s.279-387). Ancak zaviyelerin zamanla buralara yerleşen zümrelerin kişisel çıkarlarına hizmet eder hâle gelmesinden dolayı (İnalçık 2000: 170), neshedilen vakıfların büyük bir kısmını oluşturduğunu söyleyebiliriz. Fakat dönemin en önemli eğitim öğretim kurumlarından olan medrese vakıflarının da ilga edilmesi oldukça ilginçtir.

Tamamı feshedilen vakıfların yanında, gelir kalemlerinden bir kısmının tımara dönüştürülmesi ile maddi kayba uğrayan vakıflar da bulunmaktadır. Bunların sayısının 22 olduğu yukarıda ifade edilmişti. Aşağıdaki tablo II'den de anlaşılacağı üzere tablo I'deki gibi üzerinde en fazla oynama yapılan vakıf tipi zaviyelerdir. Diğer vakıf çeşitlerine nazaran zaviyelerin sayısının kabarık olduğu söylenebilirse de bunlar üzerinde Osmanlı idarecilerinin belli bir hassasiyetinin olduğu da muhakkaktır.

Tablo II- Gelirlerinden Bazıları Neshedilen Vakıflar (1476)

Vakıf Çeşidi	Konya	Lârende	Beşşehir	Akşehir	Niğde	Develi	Ürgüp	Ereğli	Aksaray	Toplam
İmaret	1	1	-	-	-	-	-	-	-	2
Cami	2	-	1	-	-	-	1	-	-	4
Zaviye	1	-	1	3	1	1	-	1	-	8
Medrese	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Külliyeye	1	-	-	1	-	-	-	-	-	2
Darılhuffaz	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Aile vakfi	-	-	-	-	1	-	-	-	1	2
Türbe	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Mezar	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
TOPLAM	8	1	2	4	2	1	2	1	1	22

Bu tip vakıfların köy, mezra, zemin vs. kalemlerinden ya bir kısmı ya da örfi vergileri yahut asıl vakfiyede olmayıp sonradan vakfa yazılan gelir kalemleri tımara dönüştürülmüştür. Örneğin, Konya'daki Karamanoğlu İbrahim Bey İmaretî'nin 28 vakıf köyünün 61.470 akçelik gelirinden, 10 köyün vakıflığı bozulduğundan 40.530 akçelik bir gelir kaybına uğramıştır (TK 564: 7b, 8a). Yine Kâtip Ali Bey'in Mescid, Zaviye ve Kervansaray vakfının akarından olan Hatunsaray'a tabi Çağlak ve Bayat köylerinin örfi vergileri vakıftan alınarak tımara nakledilmiş (TK 564: 16b), Konya'daki Sultan Hatun Türbesi vakfının ilk vakfiyesinde olmayan Zengicek'e tabi Kilat köyü de neshedilmiştir (TK 564: 18a).

Fatih'in vakıfların teftişi ile ilgili emrinde esasen irsadî vakıf olarak görülen köy ve mezarlar ile kimin üzerinde olduğu belli olmayan vakıfların iptal edilerek tımara dönüştürülmesi istenilmektedir. Ancak yukarıda da değinildiği gibi vakıflar ve gelirlerinin niçin bozulduğu ile ilgili açıklayıcı bilgiler çok azında bulunmaktadır. Dolayısıyla neshedilenlerin hangi sebeplerden dolayı tımara dönüştürüldüğü tam olarak tespit edilememektedir. Fakat 1483 tarihli vakıf defterinde az da olsa bilgi bulunabilmektedir. Mesela, Konya'daki Seyfiye Medresesi ile Şeyh Hasan Rûmî Zaviyesi'nin neden neshedildiği 1476'da belirtilmezken, 1483'te medrese ve zaviye binalarının münhedim olduğundan dolayı ilga edildiği zikredilmektedir³. Yine bununla

³ "Vakf-ı Medrese-i Seyfiye mukarrer der tasarruf-ı Mevlânâ Bedreddin mezkûr medresenin binası münhedim olmuş hazret-i Mevlânâ Celâleddin kuddisallâhu sırrıhu'l-aziz medresesinde ders ede deyü hükm-i humâyûn sadaka olunmuş". MC.0.116/1, s.18b; "Vakf-ı Zâviye-i Şeyh Hasan Rûmî der nefsi-i Konya zâviye-i mezbûrenin buk'ası münhedim olup harâb olduğu eelden sâbıkan mensûh olmuş elan sultân-ı âlem penâh vakfiyyetin mukarrer kılub Mevlânâ Sarı Yakub oğlu Mehmed Çelebi'ye sadaka idüb hükm-i humâyûn verilmiş zâviye mezbûre zaman-ı mazide münhedim olub mezkûr Kocac nâm karye dahi müteferrik olup köy yerini Karamanoğlu Mevlânâ Sarı Yakub'a çiftlik tarikiyle şenletmeğe verip müşarunileyh dahi çift koşub şenledip tamir etmiş vakfiyet üzre tasarruf edermiş sonra oğluna sadaka olunmuş oğlu tasarrufunda iken mensuh olup padişâh-ı âlem penâh 'azze

ilgili olarak 1483'te neshedilmiş vakıfların tekrar eski hâllerine irca edilirken 1476'daki durumları hakkında bilgi verilmeyen vakıfların sayısı da bir hayli kabarıktır (MC.0.116/1: 16b, 23b, 24b, 30b, 64b, 71a, 72a, 72b, 74a, 75a, 75b, 79b, 86b, 88a, 98b, 106b, 107a).

1476'da ilga edilen vakıfların büyük bir kısmı 1483'te tekrar vakıf hâline getirilip mukarrer tutulurken, bir kısmına ise rastlanılmamaktadır⁴. Tamamı neshedilen vakıfların dışında, gelir kalemlerinden bazılarının vakıflığı bozularak tımara emrolunan köy, mezra, değirmen vs. gibi mevkufâtın bazılarının tekrar vakfa yazılmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Alâeddin Paşa kızı Paşa Hond Hatun Darülhuffâz vakfından Zengi köyü (TK 564: 14b; MC.0116/1, s.20b), Beyşehir'deki Süleyman b. Eşref Camii vakfından 15 mezra (TK 564: .40b; MC.0116/1, s.64b), Ürgüp Camii vakfından Ağcaşar ve Boyalı köyleri (TK 564: 68b; MC.0116/1: 109b) 1476'da neshedilmiş, 1483'te ise tekrar eski vakıflarına gelir olarak yazılmamışlardır.

Tablo III- Karaman Eyaleti Vakıflarının Genel Durumu (1476)

Kaza	Köy Adedi	Köy Geliri	Diğer Gelirler	Toplam Hâsıl	Nesih Köy Adedi	Nesih Köy Geliri	Neshedilen Diğer Gelirler	Nesih Geliri Toplam
Konya ve Nahiyeleri	136	183322	157771	341093	36	63506	8106	71612
Lârende ve Nahiyeleri	25	41842	43041	84883	3	10150	-	10150
Seydişehir ve Bozkır	3	4160	13301	17461	-	-	371	371
Beyşehir	9	18248	29324	47572	1	497	4603	5100
Akşehir	17	56113	29639	85752	7	32586	931	33517
Ilgın	7	7784	1082	8866	-	-	-	-
Niğde ve Nahiyeleri, Şücaeddin ve Anduğu	28	33709	14862	48571	3	3050	-	3050
Develi	7	8558	490	9048	-	-	-	-
Karahisar	3	2150	140	2290	-	-	-	-
Ürgüp	7	11153	-	11153	3	2501	-	2501
Ereğli	24	33569	40489	74058	1	1150	500	1650
Aksaray	19	19186	15232	34418	-	-	350	350
Koçhisar	1	1054	450	1504	-	-	-	-
Toplam	286	420848	345821	766669	54	113440	14861	128301

nasruhu evkâf-ı mensuhai mukarrer edicek karye-i mezbûre dahi mukarrer edüp hükm-i şerif sadaka olunmuş" MC.0.116/1, s.27b.

⁴ Manastır, Mandasun, Paşa, Akçahisar Mescidi, Hacı Teberrük Sofuhânesi, Sergi Saray Zâviyesi, Hacı Baba Zâviyesi, İlyas Abdal Zâviyesi, Sultan Torisan Mezarı, Bulduk Dede Zâviyesi, Samet Dede Zâviyesi, Ereğli Meydanı Zâviyesi, Evlâd-ı Hasan Sofu b. Hacı Gaybi vakıfları 1483 tarihli vakıf defterinde görülmemektedir.

Eyaletteki vakıf gelirlerinin toplamına baktığımızda 766.669 akçelik bir hasılat ortaya çıkmaktadır. Bunun 420.848 akçesi 286 köy, geriye kalan 345.821 akçesi de mezra, zemin, çiftlik, yoncalık, bağ, bahçe, bostan, ev, hayat, harım, dolap, mukataa, dükkân, kervansaray, bedesten, fırın, hamam, asiyyab, bezirhane vs. gelirleridir. Neshedilen miktar ise 128.301 akçedir. Bunun 113.440 akçesini vakıflıktan bozulan 54 köyün öşür veya örfi vergileri; 14.861 akçesini de mezra, zemin, çiftlik, bağ, bostan vs. oluşturmaktadır. Bağ, bahçe, değirmen ve dükkân gibi sahih vakıf kategorisinde gösterilen kalemlerin de tımara dönüştürülmesi uygulama alanının genişlemiş olabileceği gibi bir kanaat uyandırır da bu kalemlerin gelir olarak yazıldığı vakıfların durumuna bakıldığında, söz konusu vakıfların tamamen neshedildiği anlaşılmaktadır. Fakat 3.675 akçelik Sarayönü Cami vakfının gelirlerinden sadece 2.000 akçelik bezirhane vergisinin feshedilmesi oldukça ilginçtir (TK 564: 11a).

2. Mülklerin Tımara Dönüştürülmesi

Vakıflar gibi mülkler de teftiştan geçirilmiş, büyük bir kısmı tımar ya da yarı tımara dönüştürülmüştür. Ekseriyetinde Karamanoğlu İbrahim Bey'in mektupları ile nereden ve kimden satın alınıp mülk hâline getirildiklerini belirten kayıtlar bulunmaktadır. Burada belki de üzerinde durulması gereken en ilginç malikâne kaydı, İbrahim Şah Ağa'ya ait olanıdır. Çünkü Karahisar'a tabi Musa ve Kızılviran köylerinin malikâne hisseleri kimden ve ne zaman İbrahim Ağa'ya geçtiği bilinmese de Karamanoğlu İbrahim Bey'in mektubunun görüldüğü ayrıca Sultan Bâyezid'in mukarrernamesinin de bulunduğu zikredilmektedir (TK 564: 88b). Adı geçen sultan, Yıldırım Bayezid olmalıdır. Bilindiği gibi Yıldırım, Anadolu beyliklerini Osmanlı hâkimiyeti altına almış fakat 1402 Ankara Savaşı yenilgisiyle, devlet dağılma sürecine girmiş ve eski beyler tekrar topraklarında hüküm sürmeye devam etmişlerdir (Jorga 2003: 277-291; Uzunçarşılı 1988: 260-328; Yinanç 1997: 369-392). Bunun dışındaki mülklerin hiçbirinde Osmanlı sultanlarına yönelik herhangi bir atfa rastlanılmamaktadır.

Mülklerin ne zaman ve kimlerden alındığı hususunda ise oldukça malumat göze çarpmaktadır. Örneğin, Sinan Bey, Aksaray'daki Selime köyünün malikâne hissesini Sultan Alâaddin zamanında H.683/ M.1284'de (TK 564: 90b); Paşa Çelebi b. Muhsin de, Aksaray'daki Tohm-ı İblis ve Gerveli köylerinin malikâne hisselerini H.684/ M.1285 yılında beytûlmalde (TK 564: 90b), yine Mevlânâ Kemal v. Çömlekçi, Akşehir'e tabi Çömlekçi-öyüğü mezraasını Alâaddin Paşa kızı Hond Hatun'dan (TK 564: 85b) satın alarak mülklerine geçirmişlerdir. Bunlara ilaveten H.746/ M.1345 (TK 564: 81a), H.765/ M.1363 (TK 564: 86b), H.775/ M.1373 (TK 564: 81b), H.814/ M.1411 (TK 564: 86b), H.852/ M.1448 (TK 564: 86b), H.863/ M.1458 (TK 564: 86b) tarihlerinde düzenlenmiş satış belgeleri ve silsilesi Selçuklu sultanı

Alâaddin devrine kadar uzanan mülkler dikkat çekmektedir⁵. Bunlar gibi asılları Anadolu Selçuklu ve Karamanoğulları beytümallerinden satın alınıp mülke dönüştürülen kayıtların varlığını çoğaltmak mümkündür (TK 564: 80b, 81a, 81b, 82a, 82b, 83b, 84a, 90b, 91a, 91b; Barkan 1980b: 901). Buradan da anlaşılacağı üzere mülklerin hemen hepsinin Osmanlı öncesi bakiyelere ait olduğu açıktır.

Defterde 73 adet mülk kaydı bulunmaktadır. Bunlardan 15'inde herhangi bir işleme rastlanılmazken, 20'si eşkincülü mülke, 13'ü de tımara dönüştürülmüştür. Eşkincülü yazılan 20 mülkün 11'indeki eşkincülü kaydı Karamanoğulları'na işaret ederken, 9'undakinin ise teftiş neticesinde yazıldığı düşünülmektedir. Zira Anadolu Selçukluları ve diğer beyliklerde olduğu gibi Karamanoğulları'nda da serbest mülklerin yanında eşkincülü mülklerin varlığı bilinmektedir (Barkan 1980a: 151-208). Ayrıca, teftiş ile ilgili kayıtlar daha çok ya farklı bir kalem veya mürekkeple ya da derkenar şeklinde yazılmıştır. Geriye kalan 25 mülkten de hisselerince eşkincü harcı istenilmiştir. Eşkincü harcı istenilen mülklerin gelir kalemlerinin tamamından ziyade, bunlardan hisseye sahip oldukları anlaşılmaktadır (TK 564: 81b, 83b, 84a, 86b). Mülklerin toplamının 73 olduğu dikkate alınır, üzerinde işlem yapılan 47 mülkün % 64'lük bir dilimi oluşturduğu söylenebilir. Mülklerin toplam hasılı ise 43.756 akçedir. Bunun 14.303 akçelik payını oluşturan mülkler üzerinde herhangi bir işlem yapılmazken, 29.453 akçelik dilimin 2.287 akçesi tımara, 27.166 akçesi eşkincülü mülk veya eşkincü harcına aktarılmıştır.

Tablo IV- Karaman Eyaleti Mülkleri (1476)

Sıra	Kaza	Adet	İşlemsiz	Başlangıçta Eşkincülü	Sonradan Eşkincülü	Hissesine Eşkincü Harcı	Tımara Çevrilen	Hasıl
1	Konya nahiyeleri ve Lârende	24	5	1	2	11	5	10280
2	Seydişehir	10	3	1	0	2	4	4640
3	Beyşehir	12	2	1	2	5	2	7411
4	Akşehir ve Ilgın	3	1	0	2	0	0	3143
5	Niğde, Şamardı ve Melegübalı	8	0	3	0	5	0	5812
6	Ürgüp, Develi, Karahisar	5	0	3	2	0	0	4310
7	Aksaray, Koçhisar	11	4	2	1	2	2	8160
	Toplam	73	15	11	9	25	13	43756

⁵ TK 564, s.81b. "Mâlikâne-i Süleyman Paşa b. Mehmed mukarrer kılınmış tevkî'-i şehinşâhî mülk-i kadîm-i silsile Sultân 'Alâ'eddin'ne yetişiyormuş bir evvelki defterde sebt"

1476'da tımar ya da yarı tımara dönüştürülen mülklerin takibi kısmen 1483 tarihli tımar defterinden yapılabilmektedir. Ancak 1483 tarihli defterde, 1476 tarihli defterde olan Akşehir, Ilgın, Niğde, Şamardı, Melegübalı, Ürgüp, Develi, Karahisar, Aksaray ve Koçhisar kazaları eksiktir. Buna karşılık Konya, Lârende, Belviran, Beyşehir, Çimen, Seydişehir kazaları her iki defterde de ortaktır. 1476'da bu kazalarda 46 mülk kaydı bulunurken 1483'te 69'a çıkmıştır. Eyalet genelindeki 69 mülkün toplam hasılı ise 37.160 akçedir.

Bu dönemde mülkler de vakıflar gibi eski hâllerine irca edilmiştir. Fakat eşkıncü harcı istenilen veya eşkıncülü kaydedilen imaret evladının, İbrahim Paşa b. Mevlânâ Muhyiddin'in, Hasan Paşa - İlyas - Hızır Bâlî - Ahi b. Sevindik - İlyas v. Ahmed'in ve Mehmed b. Süleyman'ın mülkü 1483'te de aynen bırakılmıştır (MAD 567: 160, 161, 171, 175). Diğer taraftan 1476'da görülmeyen mülk kayıtlarından 3 mülk tımar şeklinde (MAD 567: 160, 176, 178), 3 mülk de eşkıncülü (MAD 567: 170, 176) yazılmıştır. 1476 öncesinde eşkıncülü olduğu düşünülen 11 mülk'ün 3'ü 1483'te yine eşkıncülüye çevrilmiş (MAD 567: 160, 171, 175), fakat diğer 8 mülk bu defterde olmayan Niğde, Ürgüp, Karahisar ve Aksaray kazalarında bulunduğu maalesef bilgi edinilememiştir.

Tablo V- Karaman Eyaleti Mülkleri (1483)

Sıra	Kaza	Adet	İşlemsiz	Eşkıncülü	Tımar	Hasıl
1	Konya, Belviran, Lârende	35	32	2	1	15398
2	Beyşehir ve Çimen	17	14	3	0	12178
3	Seydişehir	17	13	2	2	9584
	Toplam	69	59	7	3	37160

Yukarıda vakıfların neshedilirken neyin kıstas alındığı sorgulanmış, fakat belirleyici bir özelliğin bulunmadığı belirtilmişti. Aynı durum mülkler için de geçerlidir. "Tımara emr olunan", "eşkıncülü" kaydedilen ve "hissince eşkıncü harcı vermesi" istenilen mülkler ile hiçbir şekilde açıklayıcı bilgi verilmeden geçerli tutulan mülkler arasında herhangi bir farklılık dikkat çekmemektedir. Öyle ki Ramazan b. Sizemon'un aslını beytûlmalden satın alıp Karamanoğlu İbrahim Bey'in mektubuyla eşkıncülü tasarruf ettiği bir mülk dahi tamamen tımara çevrilmiştir (TK 564: 91b).

Fatih'in vakıf ve mülk topraklar üzerindeki reformunun tımarlı sipahi sayısını arttırmaya yönelik olduğu malumdur (İnalçık 2003: s.114). Vakıf topraklar neshedilip tımara aktarılırken, mülk toprakların çok azı ilga edil-

miş, büyük bir kısmı ise eşkincülü yazılarak yarı tımar hâline getirilmiştir. Eşkincülü mülkler ya da mülk tımarlar, sipahi tımarlarından farklı olarak diğer mülkler gibi serbestçe alınıp satılabilir, miras olarak parçalanabilir ve sahipleri tarafından vakfedilebilirlerdi. Bu gibi mülk sahipleri sefere kendileri gitmeseler bile yerlerine muayyen sayıda zırhlı ve silahlı asker (*cebelü*) göndermek mecburiyetindedirler. Bu hizmetler yapıldığı müddetçe devletin mülk tımarlara müdahalesi söz konusu değildir (Barkan 1980b: 898). Kuruluş döneminin mülk tımarları az çok kuvvetli bir soy asaletinin varlığını devam ettirdiğinden, devlet onları fırsat buldukça sipahi tımarına yaklaştıracak tedbirler almaktan çekinmemiş, Kanuni devrine gelindiğinde ise sayıları son derece azalmıştır (Barkan 1980b: 901-902).

Sonuç

Fatih'in imparatorluk genelinde vakıf ve mülkleri tımar topraklarına katma teşebbüsü Karaman eyaletinde geniş bir uygulama zemini bulmuştur. Vakıflar, ya tamamen ya da kısmen yaklaşık olarak %17'lik bir gelir kaybına uğramışlardır. Mülkler ise % 64'lük oranla ya tamamen topraklarını kaybetmişler ya da yeni askerî vazifelerle mükellef tutulmuşlardır. Vakıf ve mülklerin tımara dönüştürülmesinde neyin kıstas alındığı ve neye göre bu işlemin gerçekleştirildiği tam anlamıyla açıklığa kavuşturulamamıştır. Bununla ilgili yayımlanan fermanda, hangi vakıf ve mülklerin tımara aktarılacağı hangilerinin de mukarrer kılınacağı belirtilmiş olmasına rağmen, pratikte bir standartın yakalanamadığı anlaşılmaktadır. Fakat genel olarak harap, binası yıkılmış ve asıl işlevinin dışına taşmış vakıfların neshedildiğini söyleyebiliriz.

Fatih'in iktidarı döneminde takip ettiği politikalarına muhalefet edip seslerine yükseltemeyen zümreler, II. Mehmed'in ölümüyle, babasının siyasetinin takipçisi olan Cem etrafında değil de II. Bayezid safında yer almışlardır. Nitekim II. Bayezid'in tahta geçmesiyle birlikte, eyalet genelinde yapılan tahrir defterlerinden 1476'da neshedilen bütün vakıf ve mülklerin eski hâllerine irca edildiği görülmektedir. Her ne kadar 1476'daki bazı vakıf ve mülklerin izlerine 1483'te rastlanılmıyorsa da ekseriyetinin takibi yapılabilmektedir.

Kaynakça

1. Arşiv belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver (MAD): 567.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir (TD): 38, 40, 63, 399, 455, 415.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları (MC):
0.116/1.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (TK) 564, 104.

2. Araştırmalar

- AKGÜNDÜZ, Ahmet, (1988). *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara, TTK Yay.
- ARIKAN, Zeki, (1988). “Hamit Sancağındaki Tımar Düzenine Toplu Bakış”, *IX. Türk Tarih Kongresi Ankara 21-25 Eylül 1981*, II, Ankara, TTK Yay., s.879-885.
- ÂŞIKPAŞAZÂDE, (1332). *Tevârih-i Âl-i Osman*, yay. Âli, İstanbul, Matbaa-i Âmirre.
- BARKAN, Ömer Lütfi, (1942). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I. İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara, s.279- 387.
- BARKAN, Ömer Lütfi, (1943). “Osmanlı İmparatorluğunda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri”, *II. Türk Tarih Kongresi İstanbul 20-25 Eylül 1937*, İstanbul, TTK Yay., s.1002-1013.
- BARKAN, Ömer Lütfi, (1980a). “Türk-İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu’nda Aldığı Şekiller Malikâne - Divânî Sistemi”, *Toplu Eserler I*, İstanbul, Gözlem Yay., s.151-208.
- BARKAN, Ömer Lütfi, (1980b). “Osmanlı Devrinin ‘Eşkincülü Mülkler’i veya ‘Mülk Tımarlar’ı Hakkında Notlar”, *Toplu Eserler I*, İstanbul, Gözlem Yay., s.897-904.
- BARKAN, Ömer Lütfi, (1997). “Tımar”, *İA*, XII/I, MEB, s.287–333.
- BARKAN, L. Barkan – Enver Meriçli, (1988). *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, Ankara, TTK Yay.
- COŞKUN, Fahri, (1996). *888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri (Tanıtım, Tahlil ve Metin)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- EMECEN, Feridun M., (1989). *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara, TTK Yay.
- EMECEN, Feridun M., (2001a). “Tavâif-i Mülûkdan Osmanlılaşmaya”, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul, Kitabevi, s.17–23.
- EMECEN, Feridun M., (2001b). “Siyasi ve Jeopolitik Dinamikler Hakkında Bazı Mülâhazalar (1300–1389)”, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul, Kitabevi, s.25-35.
- ERDOĞRU, M. Akif, (2003–2004). “Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilayetinde Vakıflar I-II-III-IV”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII/1, 2003, s.119- 160; XVIII/2, 2003, s.99–140; XIX/1, 2004, s.119–154; XIX/2, İzmir 2004, s.141–176.

- GÖKBİLGİN, Tayyib, (1952). *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar – Mülkler – Mukataalar*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- GÖKÇE, Turan, (2000). *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkiyye (Denizli) Kazası*, Ankara, TTK Yay.
- İNALCIK, Halil, (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I, çev. Halil Berktaş, İstanbul, Eren Yay.
- İNALCIK, Halil, (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300–1600)*, çev. Ruşen Sezer, İstanbul, Yapı Kredi Yay.
- İNALCIK, Halil, (1947). “Bursa Şer’iye Sicillerinde Fatih Sultan Mehmed’in Fermanları”, *Belleten*, XI/44, Ankara, TTK Yay., s.693-708.
- İNALCIK, Halil, (1997). “Mehmed II”, *İA*, VII, MEB, s.506- 535.
- İPŞİRLİ, Mehmet, (1991). “Atik Ali Paşa”, *DİA*, IV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, s.64- 65.
- JORGA, Nicolae, (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I, çev. Nilüfer Epeçeli, İstanbul, Yeditepe Yay.
- OKIÇ, Tayyib, (1968). “Hadım (Atik) Ali Paşa Kimdir?”, *Necatî Lugal Armağanı*, Ankara, s.501- 515.
- ÖZEL, Oktay, (1999). “Limits of the Almighty: Mehmed II's 'Land Reform' Revisited”, *Journal of Social and Economic History of the Orient*, 42/2 (1999), 226-246.
- TAŞ- Kenan Ziya - Sadettin Bedük, (2002), “Fetret Dönemi ve Sonuçları”, *Türkler*, IX, Edt. Hasan Celal Güzel, Ankara, Yeni Türkiye Yay., s.252-258.
- TURSUN BEY, (1977). *Tarih-i Ebu'l-Feth*, (hızl.) Mertol Tulum, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, Yay.
- UZLUK, Feridun Nâfiz, (1958). *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, Ankara, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, (1988). *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara, TTK Yay.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, (1997). “Bayezid I”, *İA*, II, MEB, s. 369–392.
- YÜCEL, Yaşar, (1974). “Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler”, *Belleten*, XXXVIII/152, Ankara, TTK Yay., s.657-708.